

Erik Haarh, *Religion og verdensreligionerne. Kendsgerninger og overvejelser*, Borgen, København 1995, 124 sider, 148 kr.

Erik Haarh (1929-1993) var en personlighed i dansk religionshistorie. Han skrev en vigtig disputats om tibetansk buddhisme (*The Yar-Lun Dynasty*, 1969) og var en international autoritet på dette felt. Han virkede ved Institut for Religionshistorie, Aarhus Universitet, fra 1970 til 1987, da han på grund af sygdom måtte trække sig tilbage. Erik Haarh var en rig begavelse, en fængslende underviser, optaget af sine studenter liv og arbejde og ivrigt interesseret i samarbejdet mellem de daværende institutter for Religionshistorie og Kristendomskundskab. Han var derimod ingen *Vielschreiber*,¹ intet kongresmenneske, en kantet administrator og en person, der ofte kaldte på modsigelse. Personligt nød jeg gennem mange år godt af Erik Haarhs venskab, men mange andre af hans studenter og kolleger kunne fortvivle over hans uberegnelige temperament.

Det bør fremhæves, at den foreliggende bog er en posthum udgivelse, foranstaltet af Connie Haarh med bistand af Lasse Brandstrup, en af Erik Haarhs tidligere studerende, som har skrevet bogens »Introduktion«. Samtidig må det nødvendigvis respekteres, at det i samme introduktion oplyses, at manuskriptet til bogen var blevet afsluttet af Erik Haarh selv, og at han ligeledes selv ønskede det udgivet (s. 12).

Bogens bærende idé udtrykkes i titlen. Man kan også sige, at ideen går ud på at kombinere teori og empiri – for nu at udtrykke sagen på en måde, som Erik Haarh selv bestemt ikke ville have syntes om. Dermed mener jeg, at Erik Haarh primært ville sige noget om, hvad religion er generelt og principielt, hvilket han konkret gør dels ved nogle almene (teoretiske) betragtninger og dels ved at tegne nogle brede rids af de tre »verdensreligioner«: Buddhismen, Kristendommen og Islam.

De almene betragtninger fremsættes i forfatterens forord og i en række korte kapitler med følgende overskrifter: Religioner; Verdensreligioner; Religionsbiotopet; Studiet af religioner; Religionsstifterens symbolværdi; Verdensreligionerne i nutidens hverdag; Religionernes osmose; Samfundsmagt og verdensreligion; Tro, Pistis, credo, belief, Glaube; Fundamentalisme; Synkretisme; Inkarnation og reinkarnation.

Anmeldelser

I disse afsnit argumenterer Erik Haarh for et bredt religionsbegreb. Man kunne sige, at Haarh her trækker på Grønbechs tanker om sammenhængene mellem »religion« og »liv«. ² Haarh betoner, at »religion« altid er dybt forankret i menneskers elementære livsprocesser (s. 24-25). Religion er ikke kun »tro og tanker«, men »omfatter alt i og omkring et menneske...« (s. 13, jf. 106 og 113). Herfra adskilles udtrykkeligt de forståelser af »religion«, der dominerer i Buddhismen (»erkendelse«), Kristendommen (»tro«) og Islam (»viden« eller »lovbud«) (s. 18, jf. s. 118-119).

Dermed har Erik Haarh adskilt de tre »verdensreligioner« fra religion i almindelighed. De er alle tre udsprunget af bykulturer; de er stiftet af historiske personer, som forholdt sig kritisk til bestående traditioner i deres samfund; de er alle tre »internationale«, »universelle« og henvender sig »individualistisk« til det enkelte menneske (s. 22-23, jf. 103-105).

På dette grundlag drister Erik Haarh sig til at levere nogle knappe skitser af disse tre »verdensreligioner«. Ikke overraskende lykkes dette forehavende bedst for Buddhismens vedkommende. Dette kapitel er også det mest omfattende (s. 28-61). Her er Haarh virkelig på hjemmebane, og med overlegen sikkerhed skænker han på de få sider læserne forbavsende megen indsigt. Tilbage står det indtryk, at i Buddhismen møder vi et af de mest betydningsfulde udtryk for menneskers skuffelse over det konkrete liv i verden.

Kristendommen forsøges tegnet som »en hellenistisk mysteriereligion med jødisk baggrund« (s. 62-84). Kernen heri er »myten« om Jesus (s. 64, 70 og 77-78). Det betones, at der ved overgangen fra jødedommen til den selvstændige kristendom sker et skifte fra en etnisk til en »universel« sammenhæng (s. 79).

Islam skildres som en »arabisk lovreligion med jødisk-kristen baggrund« (s. 85-102). På få sider meddeles forbløffende meget stof om Islam fra tiden før Muhammed helt frem til det 20. århundrede.

Erik Haarhs projekt i denne lille bog er således ambitiøst. Personligt sympatiserer jeg med bogens bærende idé, ligesom jeg ser med forståelse på Haarhs anliggende i flere af de generelle afsnit.

Konkrete indvendinger har jeg især mod Haarhs religionsbegreb, som jeg finder alt for bredt og upræcist, og mod hans portræt af Kristendommen, der slet og ret er for magert.

Min vægtigste kritik gælder dog projektet som helhed. Efter mit skøn lykkes det langt fra Erik Haarh at indløse den stort anlagte plan. Dertil er bogen for det første alt for kort (reelt kun 110 bredt trykte sider). For det andet virker forarbejdet alt for spinkelt, hvilket også kommer til udtryk i de mange gentagelser, uklarheder og deciderede fejl i bogen.³ Der er således et voldsomt misforhold mellem det høje ambitionsniveau og de korte, næsten aforismeagtige skitser, der reelt er tale om i den lille bog.

Jeg kan derfor ikke afholde mig fra at slutte med den tanke, at man næppe kommer uden om at overveje, om det akademiske minde om Erik Haarh virkelig er godt tjent med denne udgivelse.

Noter

1. Ud over disputatsen og en række lærde artikler har jeg kun kendskab til bogen *Uvidenhedens Sky – hvori SJÆLEN bliver ÉT med GUD*. Udgivet og oversat af Erik Haarh og Tove Haas Pedersen, Borgen, København 1983 – en oversættelse af det anonyme værk *A Book of Contemplation which is called The Cloud of Unknowing in which a Soul is Oned with God* (omkring 1370).
2. Se især *Primitiv religion* (1915, genoptr. 1996) og *Angst. Religion. To foredrag*, København 1951.
3. Fx siges »jøderne ustandselig at sno sig uden om« den romerske kejserkult (s. 68), mens sandheden er, at de efter aftale med Rom havde tilladelse til fritagelse fra dyrkelsen af kejseren mod til gengæld hver dag at bringe et offer i Jerusalems tempel for Rom og kejseren; Konstantin Den Store forveksles med Theodosius Den Store (s. 114-115); adskillige andre fejl og uklarheder forekommer, og desuden savnes referencer, bibliografi, ordliste og ensartede principper for transskriptioner og kursivering.

Per Bilde

Lektor, dr.theol.

Institut for Religionsvidenskab

Aarhus Universitet

* * *

Anmeldelser

Politikens bog om Religioner og Religiøse Bevægelser. Trossamfund, der præger verden i dag, Politikens Forlag, København 1996, 440 sider, 299 kr.

Politikens forlag har gennem de sidste godt 30 år påtaget sig at udbrede kendskabet til »Verdens Religioner« for sin læserkreds og til brug for den danske undervisningssektor. Behovet har øjensynligt været stort, da bogen med den anførte titel oplevede fire udgaver over ti år. Det var da også ti-årets (1964-1974) fremmeste specialister, der bidrog.

Nu har forlaget udsendt en ny udgave med den ovennævnte titel og med teologen Mogens Müller som hovedredaktør. Så ny anser forlaget denne udgave for at være, at dens særdeles udbredte forgænger slet ikke nævnes. Hovedredaktøren bemærker i sit »Forord«: »Resultatet er blevet en række signalementer. For denne tilgang tillader, hvis kapitlerne ikke skulle svulme urimeligt op, kun eksempler. Og her har vi lagt vægt på det karakteristiske på bekostning af variationerne.« Og det tilføjes: »Det er en ny måde at skrive en religionshåndbog på, og det har ikke kunnet undgå at præge bogen.« Det er nu et spørgsmål, hvor *ny* denne skrivemåde er, og det fremgår af flere af bogens kapitler, at de ikke er skrevet for blot at give et *signalement*.

I øvrigt er bogen – som ventet – en ajourføring i forhold til de forløbne godt 20 år. Formelt virker det underligt, at de mange forfattere ikke er anført ved deres afsnit i indholdsfortegnelsen. Bogen er illustreret dels med kort, dels med egentlige billeder med tekst under og endelig med ukommenterede vignetter, der ikke altid er selvkommenterende, f.eks. s. 35 og s. 182.

Religionshistorikeren Tim Jensen tegner henholdsvis den indledende »oversigt« med den lidt poppede titel »Gud mod år 2000« og desuden kapitlet »Kristendom«. »Oversigten« har det »hovedformål« at give et generelt religionshistorisk overblik over religionernes historie, kaldet »Tidlige udviklinger...« Nu erklærer Tim Jensen, at »til dato eksisterer der ingen almengyldig religionsdefinition« (s. 39); men der er i det følgende åbenbart ingen problemer for religionshistorikeren med at identificere religion, skønt der ikke siges hvordan. Her kunne den engelske religionshistoriker Ninian Smart ellers have været til hjælp med sin opregning af 6 »religiøse dimensioner« til identifikation af forskningsobjektet i *The Phenomenon of Religion* (London 1978, s. 42ff).

Tim Jensen overvejer »Bevægelser mod afsekularisering« (s. 41f) og mener, at religionernes renæssance i nutiden er udtryk for »afsekularisering«. Samfundets generelle sekularisering er vel ikke blevet begrænset af religionernes renæssance – kun i samfund, hvor stat og religion ikke er adskilt, som de er i Danmark.

Nu har Tim Jensen tillige påtaget sig at skrive om »Kristendom« (s. 84ff). Den stærke teologiske tradition ved universiteterne her i landet har medført, at religionshistorikere almindeligvis ikke beskæftiger sig med kristendom. Det gælder også Tim Jensen, som derfor i sit afsnit må hælde sit hoved til kirkehistorikeren Jakob Balling (s. 86), skønt Tim Jensen fører pennen. Det fører til flere pudsige formuleringer som f.eks. s. 87, hvor Tim Jensen rækker en hjælpende hånd: »Ifølge Lukasevangeliet (som indgår i Det Nye Testamente)...«. De ca. 87% af danskerne, der er tilsluttet Folkekirken (s. 115), har næppe brug for hjælpeparentesen. I afsnittet »Kristendom og kultur i Danmark« karakteriseres kirkerne som »kristne kultbygninger«. Nu vil en religionshistoriker almindeligvis have præsent, hvad der karakteriserer *kult*, og det vil netop ikke passe på protestantiske gudstjenester. I øvrigt er hovedparten af afsnittet »Folkekirken« overvejende præget af sociologiske betragtninger.

Det forudgående afsnit om »Jødedom« over godt 25 sider er et oversat stykke, men hvorfra oplyses ikke. Afsnittet er i øvrigt en særdeles instruktiv indføring i jødedommen, i al korthed en jødedommens religionshistorie.

Jørgen Bæk Simonsen skriver klart og indsigtfuldt om Islam (48 sider), og afsnittet er rigt på både tekster, statistik og billeder. Især afsnittet s. 174ff, »Islam og politik«, giver læseren et ypperligt overblik; men også »Islam i hverdagen«, s. 184f, er lærerigt. Afsnittet er i det hele præget af originalbetegnelser med oversættelse undtagen – pudsigt nok – »Id al-fitr« (s. 188) »almisssens fest« ved fastemånedens afslutning.

Hinduisme-afsnittet, s. 208ff, har Marianne Qvortrup Fibiger ansvaret for, og det mærkes straks med den indledende tekst, »Morgenstemning i en indisk landsby«, at stykket er selvoplevet. Stykket videreføres med afsnittet »Hinduisme – en livsform«, hvorefter følger en nyttig oversigt over hinduismens helligtekster. Men fra dette overordnede blændes der ned til tilbedelse af træer, hvorefter moderne pilgrimsfærd tages op, suppleret med »Fester«

Anmeldelser

og et måne-kalender billede, der viser festernes placering i årets løb. Kapitlet afsluttes med »Dagen går på hæld«, som er et pragtstykke.

En svaghed gør sig dog gældende, omend det tillige er stykkets force: Bortset fra en enkelt henvisning til Tamilnadu's Pongal-fest er alt øvrigt koncentreret om Nordindien, hvor Marianne Qvortrup Fibigers erfaringer er gjort. Og erfaringsbaseret indsigt er altid en gevinst – også pædagogisk.

På basis af sine Nordindien-erfaringer har Marianne Qvortrup Fibiger også påtaget sig at introducere Sikherne. Det forekommer mig at være en vestlig uskik at gøre en -isme ud af religioner, der ikke selv gør det. På side 250 bliver Jain'er til »Jainister«, mens kristne bevarer selvbetegnelsen. I øvrigt er Marianne Qvortrup Fibigers Sikh-afsnit lige så vel struktureret og båret af selvoplevelse som hendes hindu-afsnit. Pædagogisk værdifuld er den kommenterede oversigt over de ti sikh-guruer, ligesom illustrationerne støtter teksten. Aktuelt værdifuld er slutkapitlet »Utopien om et Khalistan«. Her gives en velovervejede redegørelse for et aktuelt tema.

Henrik H. Sørensen er specialist vedrørende de østasiatiske religioner, og det bliver derfor med »Buddhisme i Kina og Korea«, han bidrager. Det er en forfriskende indsigt, da den oprindelige religionsstifter, Buddha Shakya-muni, nok oftest tager billedet og i øvrigt er introduceret på dansk af Poul Tuxen.

Henrik H. Sørensen har tillige påtaget sig at redegøre for den kinesiske »Konfucianisme« og »Daoisme«. Begge afsnit er lagt historisk an og giver således en pædagogisk indføring, som har været savnet. Dertil kommer en række ypperlige illustrationer.

Esben Andreasen behandler religion i Japan. Også i dette afsnit følges årets religiøse fester, og originalbetegnelser anvendes med forklaring. Pædagogisk nyttig er en fest-cirkel (s. 334) med oversættelse under originalnavnene. En kortfattet religionshistorie (s. 337-341) er perspektivgivende. Japans nationalreligion, Shinto, introduceres bredt, og et værdifuldt uddrag (5 sider) af forfatterens dagbog fungerer som en lærerig tekst. Japan er i øvrigt kendt som hjemsted for en række nye religioner, og de bliver, som rimeligt er, introduceret, ligesom Japans »religiøse terrorisme« får et afsnit med billede. Også kristendommen i Japan, inkl. de såkaldte »skjulte kristne«, inddrages; men det fremhæves, at det er Japans nye religioner, der har fyldt tomrummet efter det militære nederlag i 2. verdenskrig.

Bogens næstsidste afsnit introducerer »New Age-bevægelsen« og er skrevet af religionshistorikeren Mikael Rothstein. Forfatteren konstaterer straks, at »bevægelsen er en mangetydig, uensartet størrelse .. omfattende healing, mystik, holisme, magi, åndelige mestre, krystaller, astrologi, terapi.« Det er ikke forunderligt, at denne samling er vanskelig at få hold på; det lykkes dog rimeligt, og en statistik (s. 377) angående reinkarnationstro viser, at forbløffende få ud af 1282 udsurgte deler denne tro.

Som religionshistoriker søger Rothstein de nye strømningers historiske rødder og må konstatere, at »fundamentet for New Age-bevægelsen (...) er vor egen kulturs religiøse fortid i lige så høj grad som udelukkende udefrakommende forestillinger og ritualer« (s. 387). Også her er fremstillingen suppleret med kommenterede illustrationer.

Det sidste afsnit er ligeledes skrevet af Rothstein og er »en skitse« med hovedtitlen »Religion og videnskab«. Det konstateres (s. 404), at »Nutidens religiøse tænkere er tilbøjelige til at tage videnskaben for givet, og de forsøger at tilpasse deres teologi til den herskende videnskabelige tradition.«

Afsnittet rummer tillige et blik på henholdsvis Islams og hinduismens forhold til videnskab, og begge traditioner hævder overensstemmelse med videnskabelige især astronomiske resultater.

I øvrigt er skitsen domineret af overordnede, generelle betragtninger, hvorved spørgsmålet om »hin enkelte« mellem tro og naturvidenskab ikke tages op. Dette spørgsmål må således overlades til bogens brugere.

Bent Smidt Hansen
Lektor, dr.theol.
Institut for Religionsvidenskab
Aarhus Universitet

* * *